

ЗАНЕДБАНІ САДИБИ СЛОБОЖАНЩИНИ

канд. арх., доц. Рябушина І.О., студентка 1 курсу Сліченко М.М.

Державний біотехнологічний університет

В роботі йдеться про розташування, матеріали і методи будівництва українських сільських садиб ХІХ сторіччя, їх орнаментальне оздоблення та сакральне значення орнаменту. Докладніше ці питання розглядаються на прикладі садиби Гордієнка в селі Кадниця Богодухівського району Харківської області.

Народна архітектура України, зокрема Слобожанщини, багата різними типами споруд та самобутністю архітектурних форм. На їх формування та становлення впливали уклад життя та побуту, місцеві традиції, природні умови, наявні будівельні матеріали і апробовані часом способи будівництва. Так, в місцевості біля

річки чи озера частіше використовували очерет як будівельний матеріал; там, де вода була далеко, в роботу йшла в'язана солома; близькість лісу диктувала ширше використання деревини. Вибір будівельного матеріалу вказував і на статус власника, його спроможності, а декоративне оздоблення демонструвало смакові вподобання, бажання та мрії володаря – орнамент завжди «говорив» та мав велике смислове значення. Не менш важливим було і розташування будівлі – обиралися мальовничі ділянки на високих берегах річок, пагорбах тощо. Самі високі ділянки займали як зазвичай церкви та найбільш статусні будинки з деревини, нижче – будиночки простіші, змішаного типу, і просто мазанки. Так сформувалися оригінальні, але такі характерні типи української селянської хати, садиби, церкви, народжувалися цілі села. Але на сьогодні таких будинків – ілюстрацій української історії та культури, залишилося дуже мало, майже всі вони знаходяться в жахливому, зруйнованому стані та потребують нашої уваги і дій – вивчення, опису, обмірів, реставрування та захисту.

В Харківській області розташоване село Кадниця, в якому ще зберіглося декілька пам'яток ХІХ сторіччя. Це село має багато глибшу історію, ніж вказано в багатьох джерелах інформації. Вже в перепису 1732 року поселення назване селом: «Ще Філарет Гумілевський описував це село й зазначав, що «по переписи 1732 г. было в с. Кадницях подпрапорного Григория Ковалевского 82 души муж., в дер. Ивановке сотника Ивана Ковалевского – 132 души, Якова Ковалевского – 29». Скоріш за все, це був 1690 рік, часи заселення Слобідської України черкасами» [3].

Виникнення та історія села були тісно пов'язані з сім'єю Ковалевських,

Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Молодь і технічний прогрес в АПВ». 2024
прізвище яких за часи козацтва звучало як Коваленко (сотник Харківського полку Яків Іванович Коваленко). Коваленками була заснована і Пан-Іванівка, яку зараз ми знаємо як Сковородинівку – назва на честь філософа та поета Григорія Савича Сковороди. Ковалевські були освіченою та популярною сім'єю, зналися з багатьма відомими людьми, у т.ч. з Н.А. Каразіним, який приймав активну участь у формуванні та заснуванні Харківського університету, і Г.С. Сковородою, з яким сім'ю пов'язувала тісна дружба.

Тут, в Кадниці, ще зберігся яскравий приклад української садибної архітектури, що було зведено на початку ХІХ століття біля живописного озера. Цю садибу побудував місцевий поміщик Іван Євстахійович Куликівський, Богодухівський повітовий ватажок в чині надвірного радника. «У держархіві зберігся опис маєтку за 1804 рік. У ньому згадуються два житлових будинки, водяний млин, гуральня, сінокоси і ліс» [4].

Останнім власником садиби був нащадок давнього козацького роду – сотника Сумського слобідського полку Григорія Доценка, дворянин Єгор Степанович Гордієнко. Він був людиною освіченою та дуже активною – професором кафедри фармакології Харківського університету, членом-кореспондентом Паризького фармацевтичного товариства та відомим громадським діячем – постійним членом Харківської міської думи, очолювачем Повітової земської управи, почесним членом багатьох товариств та ін. А ще Гордієнко опікувався освітою населення, будівництвом та благоустроєм шкіл. В 1892 р. він передав свою садибу в Кадниці під облаштування земської школи, яка запрацювала вже в 1893 р., а в 1894 р. школі було привласнено ім'я засновника – Є.С. Гордієнка [3].

Будинок має типові риси садибної архітектури другої половини ХІХ ст., скоріш за все Гордієнко трошки садибу перебудував. Він зведений з місцевих будівельних матеріалів – деревини, що забезпечувала тепло, та цегли для фундаменту, який добре зберігся. Дерев'яний брус та високий цегляний фундамент вказували на статусність господаря.

Згідно технології будівництва це зруб, складений з 28 перехресних вінців, які обшиті дошками з фасками. Вальмовий дах, скоріш за все, спочатку був вкритий гонтом – стріхою було б занадто просто. Пізніше, згідно офіційного наказу, дах був перекритий «залізом», тобто став металевим, пожежобезпечним, довговічним, здатним добре захищати будинок від дощів і снігу. Таким він залишився і сьогодні.

Головний вхід трохи висунуто вперед, двері з верхньою перетинкою, що забезпечувала провітрювання, обрамлені лиштвами з класичними мотивами, зверху – сліди фронтона над зруйнованим вхідним крильцем. Над вікнами багаті карнизи з тими ж класичними мотивами. Дім підперезаний стрічкою різбленого геометричного орнаменту, його елементи і на «фронтоні», і на карнізах, і під дахом – таке собі показове єднання статусності з народністю.

Взагалі, різблені орнаменти є частиною традиційної української культури. Без них неможливо уявити ні архітектуру, ні одяг (вишиванка), ні предмети побуту. Навіть цегляні будинки прикрашалися цегляним же орнаментом. Орнамент супроводжував життя українців, точніше українці жили в орнаменті, в

Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Молодь і технічний прогрес в АПВ». 2024 якому було закладено глибокий символізм – навкруги наносилися замовляння, настанови, побажання. Вважалося, що грамотно складений орнамент захищає від темних сил, приносить радість, добробут, благополуччя. Орнаменти були геометризовані, стилізовані, ритмічні, що говорило про упорядоченість буття, глибоку зануреність в природу та її процеси. В орнаменті відбивалося велике прагнення до гармонії та спокою, відлуння, вираження національної ідентичності.

Наприклад, різні листя, виноградна лоза, квіти – єднання з природою; сонце та зірки – родючість у всіх сенсах; хрести – захист та життєва сила; дерево життя – тісний зв'язок поколінь; сердечка – любов, гармонія, тепло, турбота, прагнення родинного затишку; хвилясті лінії – безперервність життя; хвилі з зубчастими елементами – захист та порядок, родючість землі та врожай [6].

Таким чином, різблені орнаменти садиби Гордієнка говорять про захист та життєву силу, родючість та єднання з природою. А ще бажають усім навкруги безперервності життя, захисту та порядку, любові, тепла та гармонії. Але нажаль, люди забули сакральні сенси орнаменту, добрі побажання не діють і садиба поступово руйнується, її просто розтягують на дрова.

В радянські часи її було націоналізовано, після війни в ній було влаштовано місцевий Дім культури, а потім і цього не стало – запущення, руйнація та сміття навкруги і в чудових інтер'єрах.

Садиба Гордієнка, як і багато інших маєтків, є пам'яткою славетної української історії, культури, садибної архітектури. Такі перлини потрібно вивчати більш детально, надавати їм нове життя, бо це є наше минуле, а без минулого, як відомо, немає і майбутнього.

Джерела інформації:

1. А. Бондарєв Невеликий звіт про велику поїздку. Лютівська садиба. URL: <https://moniacs.kh.ua/uk/nevelikij-zvit-pro-veliku-poyizdku-lyutivska-sadiba/> [28.10.2024]
2. Ольга Дзюба. Садиба Гордієнко, Кадниця – HedgeHog Stories. URL: <https://hghstories.com/ua/kadnica/> [29.10.2024]
3. Кадниця – Блог Маленков Роман. URL: <https://ukrainaincognita.com/mista/kadnytsia#> [29.10.2024]
4. Кадниця. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> [02.11.2024]
5. К. Ярова. Українські традиції в дизайні приміщень та архітектурі – без шароварщини. URL: <https://bazilik.media/ukrainski-tradytsii-v-dyzajni-prymishchen-ta-arkhitekturi-bez-sharovarshchyny/> [19.11.2024]
6. Про що говорить вишиванка: орнаменти та їхні значення в інфографіці. URL: <https://www.volynnews.com/news/all/pro-shcho-hovoryt-vyshyvanka-ornamenty-ta-yikhni-znachennia-v-infohrafitsi/> [19.11.2024]